

**МУ «Отдел образования Ачхой-Мартановского муниципального района»  
Муниципальный опорный пункт дополнительного образования  
Ачхой-Мартановского муниципального района**

РАССМОТРЕНО  
на заседании  
методического совета  
Протокол № 6\_  
от «28» мая 2026 г.

ПРИНЯТА  
на заседании  
педагогического совета  
Протокол № 6  
от «29» мая 2026 г.

«УТВЕРЖДАЮ»  
Директор  
\_\_\_\_\_  
Хачукаева Д.С.  
Приказ № 167  
от «29» мая 2026 г.

Дополнительная общеобразовательная общеразвивающая программа:  
**«Подготовка к олимпиаде по чеченской литературе»**  
Направленность программы: **социально-гуманитарная**

Возраст обучающихся: 13-17 лет  
Сроки реализации программы: 1 год  
Объем программы: 68 ч.

**Составитель:**  
Абаева Хижан Элиховна,  
учитель чеченского языка и литературы

г. Ачхой-Мартан  
2026 г.

Программа прошла внутреннюю экспертизу и рекомендована к реализации в МБОУ «СОШ №7 г. Ачхой-Мартан им. С.С. Гайрбекова» .

Экспертное заключение (рецензия) № 1 от «28» мая 2026 г.

Эксперт: Башаева Мьялхазни Мухтаровна, ЗДМР

## **1.Дакъа. Кхин т1е дешаран йукъара дешаран йукъара кхиоран программин коърта характеристикаш.**

**1.1.** Нормативная правовая база к разработке дополнительных общеобразовательных программ: - Федеральный закон Российской Федерации от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» (далее - ФЗ № 273).

- Приказ Министерства Просвещения РФ № 629 от 27.07.2022 г. «Об утверждении Порядка организации и осуществления образовательной деятельности по дополнительным общеобразовательным программам» (с 01.03.2023 г.) (действует по 28 февраля 2029 г.).

- Приказ Минпросвещения России от 03.09.2019 N 467 «Об утверждении Целевой модели развития региональных систем дополнительного образования детей».

-Постановление Главного государственного санитарного врача Российской Федерации от 28.09.2020 № 28 "Об утверждении санитарных правил СП 2.4. 3648-20 "Санитарноэпидемиологические требования к организациям воспитания и обучения, отдыха и оздоровления детей и молодежи".

- Приказ Министерства образования и науки Российской Федерации от 23.08.2017 г. № 816 "Об утверждении Порядка применения организациями, осуществляющими образовательную деятельность, электронного обучения, дистанционных образовательных технологий при реализации образовательных программ".

-Распоряжение Правительства РФ от 31 марта 2022 г. N 678-р Об утверждении Концепции развития дополнительного образования детей до 2030 г. и плана мероприятий по ее реализации.

- Письмо Минобрнауки РФ от 18.11.2015 № 09-3242 «О направлении рекомендаций» (вместе с Методические рекомендации по проектированию дополнительных общеразвивающих программ);

- Профессиональный стандарт «Педагог дополнительного образования детей и взрослых» (Приказ Минтруда и соцзащиты от 22 сентября 2021 г. N 652н);

- Приложение к письму Департамента молодежной политики, воспитания и социальной поддержки детей Минобрнауки и науки России от 11.12.2006 г. № 06-1844 «

- О примерных требованиях к программам дополнительного образования детей» (в частях, не противоречивых современному законодательству);

- Положение о ДООП.

## **1.2. Кхеторан кехат**

Программа х1оттийна нохчийн литературин олимпиадина кечам беш методически г1о-накьосталла даран 1алашонца.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет – иза беран интеллектуале а, г1иллакхе-этикин а кхиаран т1ег1а къастаден гуманитарни дешарх коьрта предмет йу. Литературин дешаро аьтто бо йешаран маь1на а девзаш, литература 1аморо шегяхь къонахчун амал кхияйой а хууш, шен дуьненхьежамна дашца а, йозанца а бух бало а хууш, адамца а, йукьараллица а йаза хууш йолу кхетаме личность кхио.

Нохчийн матто, шен т1екаренан а, ойла йовзийтаран а коьрта функцеш кхочушйеш, адамашна йукьахь уьйр латтайо, адаман кхетам а, дог-ойла а кхолларехь дакьалоцу; нохчийн мотт нохчийн халкъан хаамаш, оздангаллин ламасташ, истори ларйаран а, йовзийтаран а коьрта г1ирс бу.

Ишколехь нохчийн литература 1амор т1ехьажийна ду дешархочун оздангаллин а, коммуникативни а культура кхачаме йалорна а, цуьнан интеллектан а, кхоллараллин а говзалла, ойлайар, изс, суртх1оттор, ша кхочушден дешаран г1уллакх кхиорна а.

Нохчийн литература 1аморан чулацам иштта т1ехьажийна бу функционални говзалла, адаман йешаран, текстех кхетаран, тайп-тайпанчу барамийн текстийн хаамах пайдаэцаран, цуьнан мах хадоран, цунах ойлайаран, шен 1алашонашка кхачаран, шен хаарш а, таронаш а шорйаран, йукьараллин дахарехь дакьалацаран интегративни хаар санна, кхиорна. Къамелан а, текстан а г1уллакх нохчийн литературин ишколан курсан къепе кхолларехь коьртаниг ду.

Дешаран предметан чулацам кхочушбан таро йу классал арахьарчу г1уллакхдарехь: экскурсеш, тематикин мероприятеш, конкурсах, и. д.кх.

### **1.3. 1алашонаш:**

пох1ма долу дешархой билгалбахар;  
пох1ма долчу дешархошна шайн говзаллех пайда эца аьтту бар;  
пох1ма долчу дешархошна т1е тидам бахийтар;  
пох1ма долчу дешархошна кхиамаш баха г1о дар.

### **1.4. Декхарш:**

дешархойн пох1ма гучудаккхарехь болх бар;  
шайн 1алашоне кхочург хиларх уьш тешор;  
къинхьегамца бен лакхене кхочург цахиларх уьш тешор.

### **1.5. Методаш:**

талларан (исследовательские)  
лехаман (поисковые)  
халонаш нисйаларан (проблемные)  
йозанан белхийн (практические).

### **1.6. Пох1ма долчу берашца бечу белхан мехаллаш.**

Пох1ма долу стаг жимчохъ дуьйна цхъана говзаллица шен нийсархойх къаьсташ хуьлу. И тайпа дешархой билгалбахарехъ хьехархочо цаьрца дукха болх бан беза. Илманчаша билгалдаьккхина шайна хала нислуш долчу х1уманна т1ехъ пох1ма долчу дешархошна къахьега ца лаьа аьлла, цундела Дала царна еллачу говзалли т1ехъ уьш сабаха церан аьтту бан безаш бу.

Нохчийн литература 1аморехъ нислуш цхъацца тайпана халонаш йу. Цу т1е тидам а бохуьйтуш болх бан беза пох1ма долчу берашца, и халонаш йовзарна уьш шаьш т1е а кхуьуьйтуш. Х1ора пох1ма долу дешархо Дала шатайпана дика дина ву, цу диканех цуьнга шена а, нахана а пайда зцийта г1о дан деза, оцу 1алашонца цаьрца бечу белхан раж х1отто йеза.

### **1.7. Дешархойн категори. 13-17 шо.**

### **1.8. Программа кхеторан барам а, хан а. 1 шо, 68 сахът.**

### **1.9. Болх вовшахтохарехъ дешаран кепаш а, цу г1уллакхан раж а:**

- Шен цхъана берана а, тобанан а белхаш.
- Тобанан белхаш
- Лекцеш;
- Практически белхаш ловзарийн кепехъ, кицанам, х1етал-металш, ребусаш, кроссвордаш, туйранаш.
- Къамел; дискусси, обсуждени; ловзаран программа.

**Дешаран вовшахтохаран процессан башхаллаш.** 13-17 шераш долу берийн тобанаш, цхъана тобанехъ 3-8 дешархо.

**1аморан кепаш.** б1аьрахьалха дешар.

**Дешаран раж, мур, йохалла (хан).** Урок: к1ирнах шозза, 40 минотехъ.

**Дешаран хьехаран некъаш д1адахьар (кхочушдар):** къамел, олимпиадни т1едахкарш кхочушдар, теоретически а, практически а белхаш. Урокан хан - 40 м., сада1аран хан 5-10 мин.

**1аморан кепаш:** б1аьрахьалха дешар.

**Дешаран маххадоран г1ирс:** тестовы белхаш, КИМнаш.

**Дешаран тайпанаш:**

- Информаци лахар а, анализ йар а;
- Проблемни хьал кхочушдар, текстан анализ;
- презентаци и видеороликаш а хьовсар;
- тесташ а талламан т1едахкарш даханчу шерийн олимпиадан (ВСОШ).

**1.10. Олимпиадина кечамбаран курс чекхйаьлча дешархой хаа декхарийлалъ бу:**

- Тайап-тайпанчу кепехь олимпиадин тедахкарш кхочушцан ( тесташ, коллараллин белхаш, йозанан кепехь хаттаршна жопаш йаздан);
- Текстан талларан башхаллаш йовзар;  
Нохчийн меттан луглатех пайдаэца.

**1.11. Нохчийн меттан а, литературин а урокахь пох1ма долчу дешархойн кху тайпана кхиамаш хила таро йу:**

- нохчийн меттан хаарш алсамдовлар;
- къовсадаларшкахь (олимпиадашкахь) хьалхара меттигаш йахар;
- нохчийн маттахь байташ а, дийцарш а йаздан 1амар;
- баккхийчаьргахула нохчийн ширделла дешнаш довзар;
- нохчийн ширлуш долуг1иллакхаш, 1адаташ карладахар;
- классал арахьа бечу белхан жигарло совйалар

## Дакъа 2. Нохчийн литературин тематикин планировани

| № п/п | Программин дакъойн а, темийн а цIераш                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | Сахьтийн барам | Теори | Практика |
|-------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------|-------|----------|
|       | <b>Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |                |       |          |
| 1.1   | <p>Нохчийн халкъан туьйра</p> <p>Малые жанры фольклора: пословицы, загадки.</p> <p>Фольклоран кегий жанраш: кицанаш, хIетал-металш.</p> <p>Нохчийн халкъан туьйранаш. Туьйранаш кхаа тобане декъар: Iер-дахаран, тамашийна, дийнатех лаьцна туьйранаш. Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша». Тамашийнчу туьйранин элементаш. Iер-дахаран темица догIу туьйра «Тамашена олхазар».</p> <p>Туьйранан йукъараллин мукъамаш. Миска нах а, элан тайпанан нах а дуьхь-дуьхьалхИиттор. «Борз а, Iахар а» - дийнатех лаьцна туьйра.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | 12             | 4     | 8        |
|       | <b>Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |                |       |          |
| 2.1   | <p>Литературин теори: Литературин туьйра. Халкъан туьйранах литературин туьйра къастар, гипербола, эпитет, диалог, монолог, произведенешкахь йолу оьздангаллин кепаш</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | 18             | 6     | 12       |
| 2.2   | <p>Мамакаев М. «Баппа» (дийцар).</p> <p>Сулаев М. «Ламанан хи» / « (стихотворени).</p> <p>Йаздархочун биографи. Жимачу а, боккхачу а</p> <p>Даймахке безам кхиор.</p> <p>Кибиев М. «Меттан сий» (стихотворени). Ненан меттан маIна. Меттан ницкъ а, сий а. Ненан маттах воккхавер кхиор.</p> <p>Окуев Ш. «БIаьсте» (стихотворени).</p> <p>Даймехкан суьрташ. Даймахкаца боьзна поэтан синхаамаш.</p> <p>Рашидов Ш. «Ден весет» (поэма).</p> <p>Исбаьхьа кхоьллинарг а, биографически мукъамаш а. Тпекхуьучу чкъурехь хила йеза оьздангаллин мехаллаш. Халкъана а, Даймахкана а хьалха долу декхар.</p> <p>Литературин теори: автобиографин поэма.</p> <p>М. Дикаев. «Нохчо ву со» (стихотворени).</p> <p>Кхечу къоман векалшца машарехь, доттаIаллехь ваха / йаха кийча а, царна эшначохь Iюьнна ван / йан кийча волчу / йолчу йахь йолчу а, маьршачу а нохчичун васт.</p> <p>Хамидов 1. – Хь. «ДIа – коч, схьа – коч»</p> | 28             | 8     | 20       |
|       | <b>Йукъара хаамаш</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | 10             | 2     | 8        |
|       | <b>Дерриг:</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             | 68             | 20    | 48       |

## **2.1. Нохчийн литература предметан чулацам**

Дешаран предметан чулацамо шена йукъалоцу литературин говзариин а, цера авторийн а гайтар, иштта тематикин блокаш а: «Халкъан барта кхолларалла», «Нохчийн йаздархойн говзарш».

### **ТЕМАТИКИН БЛОКАШ**

#### **Халкъан барта кхолларалла**

Нохчийн халкъан туьйранаш

Туьйранаш

Фольклоран кегий жанраш: кичанаш, хIетал-металш.

#### **Нохчийн йаздархойн говзарш**

М. Мамакаев. «Баппа».

М. Сулаев. «Ламанан хи.

Берийн журнал «Стелад»: журналан специфика, жанраш, рубрикаш, тексташца болх бар

Ш. Окуев. «БIаьсте».

М. Кибиев. «Меттан сий».

Ш.Рашидов. «Ден весет».

М. Дикаев. «Нохчо ву со».

И. Хамидов. «ДIа – коч, схьа – коч».

М. Сулаев «ГIовтта», «Малх тоьлур бу».

И. Мамакаев. «Кавказа латта», «Йоле», «Даге»

#### **Олимпиаде вьодучунна хаьа деза:**

1. Говзаран тема а, коьрта оила а, коьрта Iоттабаккхам а къасто (5-6 классаш);
2. Сюжет йухайийца, фабула йаккха, йухайийцаран тайп-тайпана гIирсех пайдаэца а (5-6 классаш), композицин башхаллаш билгалйаха а(6-7 классаш);
3. Персонажаш-турпалхойн амалийн сурт хIотто, цера дустаран башхаллаш йало (5-6 классаш), персонажийн система мах хадо (6-7 классаш);
4. Йаздархочун кхоллараллин амалца богIу коьрта гайтаран-исбаьхьаллин гIирса лаха, цера исбаьхьаллин функцеш билгалйаха (6-7 классаш), йаздархочун меттан а, хотIан а башхаллаш къасто (8-9 классаш);
5. Исбаьхьаллин говзаран жанрийн, тайпанийн специфика билгалйаккха (7-9 классаш);
6. Говзариин оздангаллин-философин а, йукъараллин-исторически а, эстетически а проблематикех гар кхето (8-9 классаш);
7. Говзаршкахь исбаьхьаллин элемента къасто а, царна йукъара уьйр гучайаккха а (5-7 классаш); тайп-тайпана жанрийн литературин говзариин анализ йан (8-9 классаш);
8. Турпалхошца а, хиламашца а йолу авторан йукъаметтиг билгалйаккха (хIора классехь шен тIегIане хьаьжжана);
9. Коьртачу теоретикин-литературин терминех а, кхетамех а пайдаэца (хIора классехь – оцу классехь Iамийнчу терминех пайдаэца хаар);
10. Исбаьхьаллин говзаре йолу шен йукъаметтиг дIахайта; шена хетачун аргументаци йан (хIора классехь – шен тIегIане хьаьжжана);
11. ХIиттийнчу хаттаршна шуьйра барта йа йозанан жоп дала (хIора классехь - шен



тӀегӀане хьаьжжана), дешаран дискуссеш дӀайахьа (7-9 классаш);

12. Сочинени, эссе, хьалхе кхайкхийнчу литературин йа публицистичин темина леринчу проектан материал лаха, карийна информацех пайдаэца (хӀора классехь – шен тӀегӀане хьаьжжана);

13. Исбаьхьаллин литературин говзарш исбаьхьа йеша, говзаре йолу шен йукьаметтиг а дӀа а гойтуш (5-9 классаш);

14. Дешаран хаамийн хьаьрмехь Ӏышург лаха хаа (7-8 классаш) энциклопедешца, дошамашца, справочникашца, леринчу литературица болх бан (8-9 классаш), библиотекин каталогех, библиографически гойтургех, Интернет лахаран системех пайдаэца (хӀора классехь – шен тӀегӀане хьаьжжина).

### 3. Нохчийн литература хьехаран план

| №  | Ӏамочу коьчалан цӀе                            | Сахьт |  |
|----|------------------------------------------------|-------|--|
| 1  | Халкъан барта кхолларалла                      | 1     |  |
| 2  | Фольклоран кегий жанраш: кицанаш               | 1     |  |
| 3  | Фольклоран кегий жанраш: хӀетал-металш         | 1     |  |
| 4  | Фольклоран кегий жанраш: шира дийцарш          | 1     |  |
| 5  | Фольклоран кегий жанраш: чехкааларш            | 1     |  |
| 6  | Фольклоран кегий жанраш: туьйранаш             | 1     |  |
| 7  | Литературин теори: дийцаран жанр, сюжет, васт. | 1     |  |
| 8  | Дийцар, суртхӀоттор, ойлайар                   | 1     |  |
| 9  | Исбаьхьалла. Эстетика а, этика а               | 1     |  |
| 10 | Литературин теори: дустар                      | 1     |  |
| 11 | Литературин теори: эпитеташ                    | 1     |  |
| 12 | Литературин теори: метафораш                   | 1     |  |
| 13 | Литературин теори: пейзаж                      | 1     |  |
| 14 | Литературин теори: гипербола, дустар           | 1     |  |
| 15 | Литературин теори: синедерзор, йухааларш       | 1     |  |

|    |                                                                                  |   |  |
|----|----------------------------------------------------------------------------------|---|--|
| 16 | Мамакаев М.А. дахар, кхолларалла. «Баппа» дийцар. Ши некъахо                     | 1 |  |
| 17 | Мамакаев М.А. «Баппа» дийцар. Нийсо харцонал толар                               | 1 |  |
| 18 | Сулаев М.А. дахар, кхолларалла.                                                  | 1 |  |
| 19 | Сулаев М.А. «Ламанан хи» стихотворени                                            | 1 |  |
| 20 | Берийн журнал «Стелад»: журналан специфика, жанраш, рубрика, тексташца болх бар  | 1 |  |
| 21 | Окуев Ш. «Блаьсте» (стихотворени)                                                | 1 |  |
| 22 | Окуев Ш. «Блаьсте» стихотворенин анализ                                          | 1 |  |
| 23 | Кибиев М. «Меттан сий» (стихотворени)                                            | 1 |  |
| 24 | Кибиев М. «Меттан сий» стихотворенин анализ                                      | 1 |  |
| 25 | Рашидов Ш. «Ден весет» (поэма). Исбаьхьа кхоьллинарг а, биографически мукъамаш а | 1 |  |
| 26 | М. Дикаев. «Нохчо ву со» (стихотворени)                                          | 1 |  |
| 27 | М. Дикаев. «Нохчо ву со» стихотворенин анализ                                    | 1 |  |
| 28 | 1.Хамидов «Дла – коч, схьа – коч»                                                | 1 |  |
| 29 | М. Сулаев «Гловтта»                                                              | 1 |  |
| 30 | 1.Мамакаев «Кавказан латта»                                                      | 1 |  |
| 31 | Сочиненин длахлоттам                                                             | 1 |  |
| 32 | Сочинени вовшахтохар                                                             | 1 |  |
| 34 | 1амийнарг карладаккхар                                                           | 1 |  |

## **Литературин список**

### **Хьехархошна**

1. Арсанукаев А.М. Нохчийн яздархой. Библиографин довзийтар (Чеченские писатели. Биографические и библиографические сведения). В 2-х т. – Грозный, 2012.
2. Арсанукаев А.М. Нохчийн литературин Илманан терминийн луг'ат (Словарь литературоведческих терминов). – Грозный, 2010.
3. Вагапов А.Д. Школьный орфографический словарь чеченского языка. – Грозный, 2020.
4. Ибрагимов Л. Толковый словарь чеченских фразеологизмов. – Грозный, 2005. – 128 с.
5. Ибрагимов Л. Словарь символов чеченской культуры. / Вестник Академии наук чеченской Республики. – Грозный, 2010. №1. С. 161-167.
6. Кусаев А. Чеченские писатели. – Грозный, 2005. – 408 с.

### **Дешархошна**

7. Ибрагимов Ломма. Нохчийн фразеологизмийн ма'Инадаран дошам (Толковый словарь чеченских фразеологизмов). – Грозный: ГУП «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2004. – 128 с.

### **Интернет ресурсаи**

8. Нохчийн меттан лексикин-семантикин тезаурус (Лексико-семантический тезаурус чеченского языка)//URL: <http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/>
9. Образовательный портал «Чеченская электронная школа» //URL:<https://desharkho.ru/>
10. Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь. Дикдошам //URL: <https://ps95.ru/dikdosham/ru/>
11. Демонстрационные варианты заданий <https://olympiadsvosh.s-vfu.ru/materials/118>